

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

"Many tales go of that city's fall"

het thema van de val van Troje in de Ilias

de Jong, I.J.F.

Publication date

2009

Document Version

Final published version

Published in

Lampas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

de Jong, I. J. F. (2009). "Many tales go of that city's fall": het thema van de val van Troje in de *Ilias*. *Lampas*, 42(4), 279-298.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

“Many tales go of that city’s fall”

Het thema van de val van Troje in de *Ilias*

IRENE J.F. DE JONG

Summary: Though falling outside the time limits of the *Iliad*, the sack of Troy is nevertheless evoked continuously by narrator and characters alike. This paper first discusses a selection of the external prolepseis, paying special attention to the many instances of misdirection, i.e. when the fall of Troy seems not to take place or differently than traditionally prescribed (e.g. when Patroclus or Achilles threaten to take the city). In the second part a set of similes indirectly evoking a picture of the burning city and the parallel fate of Thebes, once a wealthy city but later destroyed and despoliated by Achilles, are discussed. Taken together these many references to the Ilioupersis theme ensure that the fall of the city is impressed upon the listeners no less vividly and perhaps all the more emotionally than when the narrator had included it in his main story.

Inleiding

Homerus staat bekend om zijn *in medias res*-techniek, maar in feite zou je aan hem ook de *ex mediis rebus*-techniek kunnen toeschrijven. Hij eindigt de *Ilias* vóór de climax van het Trojeverhaal, de val van de stad waar 10 jaar en 24 boeken lang om gevochten is. Op dit punt is er een duidelijk verschil met de *Odyssee*, die wel met de afronding van het Odysseusverhaal (zij het niet met het einde van Odysseus' leven) eindigt. Deze kunstgreep van Homerus om niet bij het begin te beginnen en niet bij het einde te eindigen werd al hogelijk geprezen door Aristoteles:

(1) *Poetica* 23.5

Daarom kan de geweldige en unieke grootheid van Homerus (...) ook als volgt bezien duidelijk worden, aan het feit namelijk dat hij zelfs de <Trojaanse> oorlog niet in zijn geheel tot onderwerp van zijn gedicht heeft genomen, hoewel deze toch een begin en een eind had.

Tegelijkertijd eet Homerus van twee walletjes doordat hij de val van Troje toch op allerlei manieren in zijn verhaal weet in te weven. Zo'n 80 maal refereert hij aan deze gebeurtenis en weet deze daardoor toch voortdurend onder

onze aandacht te brengen. Hij hanteert hierbij drie verschillende technieken:

- a. de anticipatietechniek, met hierbij inbegrepen de techniek van *misdirection*
- b. vergelijkingen
- c. de paralleltechniek

Doel van dit artikel is om een indruk te geven van het thema van de val van Troje,¹ de verschillende manieren waarop het ingebracht wordt, en natuurlijk de effecten die hiermee beoogd worden.

1 De anticipatietechniek, inclusief *misdirection*

Veruit de belangrijkste en meest gebruikte manier om de val van Troje in de *Ilias* te incorporeren is via externe prolepseis of anticipaties.² Ik zal deze plaatsen natuurlijk niet allemaal bespreken maar zal patronen aanwijzen en interessante gevallen eruit pikken. Tegelijkertijd wil ik ook de aandacht vestigen op de momenten waar Homerus de indruk wekt dat Troje *niet* gaat vallen. Nu wist natuurlijk iedere luisteraar van de *Ilias* dat Troje gevallen was; zoals zo vaak in antieke verhalen was de afloop van het verhaal van tevoren bekend. Maar een bekende techniek om dan toch spanning op te bouwen, niet van 'wat' maar van 'hoe', is *misdirection*, kortweg de toehoorders op het verkeerde been zetten. Er bestaat een uitvoerige studie van dit onderwerp van de hand van Morrison, die drie verschillende vormen van *misdirection* onderscheidt: 1) de verteller kondigt een gebeurtenis aan die niet direct volgt maar pas veel later; 2) de verteller, zonder iets aan te kondigen of uit te leggen, last een episode in die in strijd lijkt met de bekende afloop; en 3) de verteller kondigt iets aan dat helemaal nooit plaatsvindt. Natuurlijk kunnen al deze vormen van *misdirection* ook gekoppeld worden aan personages, die verwachtingen hebben die niet of later of anders uitkomen. We zullen zien hoe de hele *Ilias* in feite een zigzagbeweging is tussen "Troje valt" en "Troje valt niet", waarbij het natuurlijk niet gaat om de vraag of Troje echt (wel of niet) valt maar wat dit zigzaggen betekent voor de betrokkenen en voor de toehoorders.

De eerste keer dat de val van Troje ter sprake komt is direct in het begin, als Chryses de wens uitspreekt

- (2) 1.18-19
 ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες
 ἐκπέρσαι Πριάμοιο πόλιν, εὖ δ' οἴκαδ' ἰκέσθαι.

1 Cf. Latacz 2003, ad 2.12 "Die Eroberung und Zerstörung Troias bildet ein Leitmotiv der *Ilias*". Het citaat in mijn titel is afkomstig uit Marlowe, *Tragedy of Dido*, act II.
 2 Zie bijvoorbeeld Duckworth 1933: 302 en Haft 1990: 56.

Mogen de goden die op de Olympus wonen het u geven
 om de stad van Priamus te verwoesten en behouden thuis te keren.³

Het is duidelijk dat Chryses deze woorden alleen uitspreekt in de hoop de Grieken en Atriden gunstig te stemmen en zo zijn dochter Chryseis terug te krijgen.⁴ Op een vergelijkbaar hypothetische manier spreekt Achilles over de val, als hij een poging doet Agamemnon over te halen Chryseis alsnog af te staan:

- (3) 1.128-9
 τριπλῆ τετραπλῆ τ' ἀποτείσομεν, αἴ κέ ποθι Ζεὺς
 δῶσι πόλιν Τροίην εὐτείχεον ἔξαλαπάξαι.
 wij Grieken zullen het je drie-viervoudig vergoeden, als Zeus het ons bij geval zal toestaan de goedgemuurde stad Troje te verwoesten.⁵

Zijn gebruik van de conjunctivus δῶσι + κέ geeft aan dat hij de inname verwacht, zij het dat hij met ποθι een slag om de arm houdt. Dit is de situatie aan het begin van het verhaal. De oorlog duurt al 10 jaar en de Grieken kunnen alleen hopen dat ze ooit zullen overwinnen.⁶

Het is wel aardig naar aanleiding van εὐτείχεον even stil te staan bij de epitheta van Troje en Ilios. Al sinds mensenheugenis woedt er een strijd over de interpretatie van de Homerische epitheta: hebben ze wel of niet een contextuele betekenis?⁷ Deze strijd vindt ook zijn weerslag in de manier waarop de epitheta van Troje/Ilios worden geïnterpreteerd door respectievelijk Visser in zijn *Homers Katalog der Schiffe* uit 1997 en Scully in *Homer and the Sacred City* uit 1990.⁸ Volgens Visser is metriek de enige factor bij de keuze van de epitheta en hebben ze dus niet een contextuele betekenis (hij spreekt over 'die Kontextsemantische Funktionslosigkeit': 94). Scully volgt een benadering die ik zelf ook in mijn *Lampas*-artikel van 1998 (zie noot 7) voorgesteld heb, namelijk om het begrip context wat ruimer te nemen en meer in het algemeen naar patronen in het gebruik van epitheta te kijken, bijvoorbeeld hun distributie over verteller-tekst en directe rede, of over verschillende personages. Hij constateert dat Troje en Ilios vaak zonder epitheton voorkomen, maar dat waar sprake is van het idee van de mogelijke verwoesting van Tro-

3 Vertalingen zijn van mijzelf.

4 Chryses' wens wordt verschillend geëvalueerd: Kirk 1985, ad 1.17-21: "a mere formality from a dweller in the Troad"; Latacz 2000, ad 1.18-19: "der Wunsch aus dem Munde eines schwer geschädigten (s. 365-369) Einheimischen [stellt] eine Unterwerfungserklärung (keine "formality": KIRK) dar". Mijns inziens treffen beide interpretaties niet de juiste toon: het gaat om een beleefdheidsfrase, hetgeen meer is dan een formaliteit maar minder dan een onderwerping.

5 Er is discussie of πόλιν Τροίην hier betekent: de stad Troje of een stad in de Troas (de spelling moet dan zijn Τροίην, dat wil zeggen drie lettergrepen). Om allerlei redenen ligt de eerste interpretatie meer voor de hand.

6 Vergelijk voor deze hoop 8.241, 287-8; 9.135-6 ≈ 277-8.

7 Voor een overzicht van deze strijd zie De Jong 1998.

8 Visser 1997: 83-94 en Scully 1990: 69-80.

je de stad vrijwel altijd een epitheton heeft: vooral ‘met goede muren’, ‘met hoge poorten’, ‘met goede bolwerken’, ‘goed gebouwd’, ‘steil’, en ‘goed om in te wonen’. Hij noteert ook dat het enerzijds vooral Grieken zijn die in hun speeches deze epitheta bezigen en anderzijds de verteller in de latere boeken van de *Ilias*. Zijn interpretatie van deze twee gegevens is dat de epitheta Troje vooral karakteriseren als een schier onneembaar object.⁹

Zelf zou ik dat nog wat willen aanvullen: voor de Griekse personages, die niet weten of ze Troje ooit zullen innemen, zijn de epitheta inderdaad een uiting van hun visie op deze moeilijk inneembare stad. De verteller maakt door zijn gebruik van deze epitheta in de laatste boeken vooral het pathetische gehalte van de op handen zijnde val van deze trotse stad duidelijk, in samenhang met de dood van de centrale verdediger Hector. Ik kom op dit nauwe verband tussen Troje en Hector nog terug. Ten slotte is wellicht ook het perspectief van de *Griekse* auteur en van de *Griekse* recipiënten van de *Ilias* relevant: zij zijn trots op het feit dat de Grieken dan toch maar deze machtige oosterse stad hebben ingenomen.

Tot zover de epitheta van Troje. Ik keer terug naar de prolepseis van de val van Troje. Aan het begin van boek 2 begint Zeus zijn *Dios boulē* te verwezenlijken door de Grieken, die hij een nederlaag wil bezorgen, tot vechten aan te zetten. Deze situatie levert een mooie verknoping van perspectieven op de val van Troje op. Het begint ermee dat de door Zeus gestuurde Bedrieglijke Droom Agamemnon een vals perspectief voorhoudt:

- (4) 2.29-30
 νῦν γάρ κεν ἔλοις πόλιν εὐρυάγυιαν
 Τρώων
 Nu zou je de breedstratige stad der Trojanen kunnen innemen

Het is normaal dat er na een droomverschijning verteld wordt hoe de dromer op de droom reageert. Op dit belangrijke moment van het begin van de *Dios boulē* pakt de verteller flink uit:

- (5) 2.36-40
 τὸν δὲ λίπ' αὐτοῦ
 τὰ φρονέοντ' ἀνά θυμὸν ἅ ρ' οὐ τελέεσθαι ἔμελλον·
 φῆ γὰρ ὅ γ' αἰρήσειν Πριάμου πόλιν ἧματι κείνῳ
 νῆπιος, οὐδὲ τὰ ἦδη ἅ ρα Ζεὺς μήδετο ἔργα·
 θήσειν γὰρ ἔτ' ἔμελλεν ἐπ' ἄλγεά τε στοναχὰς τε
 Τρωσὶ τε καὶ Δαναοῖσι διὰ κρατερὰς ὑσμίνας.

De droom liet hem daar achter dingen overdenkend in zijn *thumos* die niet voorbestemd waren ten uitvoer te komen:

9 “The force of epithets in both categories resonates in contrapuntal fashion against the verb, revealing the strength of Troy.”

want hij dacht dat hij op die dag de stad van Priamus zou innemen, dwaas/argeloze, want hij wist niet welke inspanningen Zeus nog in petto had. Want deze had voor om nog veel leed en weeklachten te bezorgen voor Trojanen en Grieken in het strijdgewoel.

We hebben hier om te beginnen te maken met een geraffineerd geval van secundaire focalisatie. De verteller duikt in de geest van Agamemnon en vertelt ons wat hij overdenkt in zijn *thumos*, maar interfereert tegelijkertijd met zijn eigen focalisatie: Agamemnon overdacht dingen *die niet voorbestemd waren ten uitvoer te komen* en hij dacht dat hij *die dag* Troje zou innemen. Met name de uitdrukking ἧματι κείνῳ is opmerkelijk. Agamemnon zal zeker gedacht hebben: ik kan Troje innemen ‘op deze dag’ (ἧματι τῷδε), een uitdrukking die we regelmatig in speeches vinden. Maar voor de verteller is deze dag, de 13e dag van de *Ilias*, ἧματι κείνῳ ‘die dag in het verleden’.¹⁰ Dit interfereren in Agamemnons focalisatie vormt de opmaat voor de daaropvolgende expliciete correctie van diens gedachten: hij denkt A, maar weet niet dat Zeus B zal doen. Op dit springende punt in zijn verhaal veroorlooft de verteller zich ook expliciet commentaar: Agamemnon is νῆπιος omdat hij niet weet wat Zeus voor hem in petto heeft. Hoe moeten we *nēpios* interpreteren? Het Latacz-commentaar vat dit woord, zoals velen, op als een uiting van kritiek: ‘dwaas’. Deze interpretatie is juist bijvoorbeeld voor de makkers van Odysseus, die ondanks waarschuwingen fouten maken en door de verteller in *Od.* 1.8 *nēpioi* genoemd worden. Maar wat doet Agamemnon hier fout? Hij kan niet weten dat de droom bedrieglijk is. Het Latacz-commentaar (in navolging van de scholia) vindt het een teken van verblindings dat Agamemnon het νῦν van de droom (zie passage 4) interpreteert als ‘die dag’, dat wil zeggen ‘nog diezelfde dag’. Ik vind dat vergezocht: het is heel duidelijk de bedoeling van Zeus om de Grieken nu/deze dag tot vechten aan te zetten om daardoor zijn plan, hun tijdelijke nederlaag, in gang te zetten. Het νῦν moet dus echt ‘nu onmiddellijk’ betekenen en Agamemnon vat het correct op. Naar mijn smaak zou er hier in *nēpios* eerder mededogen kunnen meeklinken: ‘argeloze’.¹¹ Op dezelfde manier noemt Homerus Andromache in boek 22.445 *nēpie* omdat ze niet weet dat Hector dood is.¹²

Agamemnon is er dus ten onrechte maar niet onbegrijpelijkwijze van overtuigd dat Troje die dag nog zal vallen. Maar hiermee is de kous nog niet af, want het verhaal neemt een onverwachte wending. Agamemnon wil namelijk de strijdlust van zijn manschappen opwekken door net te doen alsof hij

10 Voor een analyse van deze uitdrukkingen, zie de Jong [1987]2004: 234-6.

11 Kirk 1985, ad 2.38 meent dat de verteller ironisch is. Van Erp Taalman Kip (1971: 19) schrijft correct: “Hij weet Zeus’ bedoelingen niet en hij kan ze ook niet weten. (...) Er schuilt geen afkeuring in het woord”.

12 Het is interessant om te zien dat zeer vergelijkbare passages (“jij dacht Troje in te nemen, dwaas, dat zal (nog) niet lukken”) ook in speeches voorkomen (16.830-4: passage 16 beneden; 21.583-5), hetgeen verder bevestigt dat de verteller hier als persoon spreekt.

naar huis wil gaan en de strijd staken:

- (6) 2.141
οὐ γὰρ ἔτι Τροίην αἰρήσομεν εὐρυάγυιαν.
want wij zullen het breedstratige Troje niet meer innemen.

Hij zegt dus precies het omgekeerde van wat de Droom hem verteld had (vergelijk passage 4). Agamemnons test dreigt echter te mislukken want de Grieken rennen dolenthousiast naar de schepen en willen graag naar huis terugkeren. We hebben te maken met *misdirection* van het tweede type:¹³ zonder enige explicatie voegt de verteller een gebeurtenis in die de bekende afloop van het verhaal in de war lijkt te schoppen. Hij richt zelf de aandacht op het feit dat de plot lijkt te ontsporen:

- (7) 2.155-6
Ἐνθά κεν Ἀργείοισιν ὑπέρμορα νόστος ἐτύχθη
εἰ μὴ Ἀθηναίην Ἥρη πρὸς μῦθον ἔειπεν·
Daar zou er een terugkeer voor de Grieken zijn geweest die in strijd was met het lot,
als niet Hera tot Athene gezegd had: ...

Dit is een zogenaamde 'if not'-situation, door de Homerische verteller veelvuldig ingezet om spanning te wekken. Men is het er wel over eens dat als Homerus zegt dat iets 'in strijd is met het lot' hij eigenlijk bedoelt 'in strijd met de traditie'. De traditie is dat Troje valt, niet dat de Grieken voortijdig naar huis gaan. De toehoorders zullen niet echt gedacht hebben dat de Grieken naar huis gaan en dat de *Ilias* hier afgelopen was, maar zullen zich wel afgevraagd hebben hoe het verhaal weer op het juiste spoor komt.¹⁴

Het is uiteindelijk Odysseus die de zaak redt, onder andere door in herinnering te roepen hoe de ziener Calchas al 10 jaar geleden in Aulis, naar aanleiding van een voorteken, de val van Troje voorspeld had:

- (8) 2.329
τῷ δεκάτῳ δὲ πόλιν αἰρήσομεν εὐρυάγυιαν.
in het tiende jaar zullen wij de breedstratige stad innemen.

We hebben hier te maken met een prolepsis die ingebouwd zit in een analepsis of flashback. Meer in het bijzonder hebben we te maken met het 'recalled prophecy'-motief, zoals we dat ook in de *Odyssee* vinden. Denk bijvoorbeeld aan de Ithacensische ziener Halitherses, die in boek 2 van de *Odyssee* zijn eigen voorspelling bij het vertrek van Odysseus in herinnering roept dat Odysseus

na 10 jaar zou terugkeren.¹⁵ De voorspelling van Calchas is natuurlijk voor de toehoorders een zekere anticipatie van de val van Troje. De Griekse personages daarentegen laten zich hier door Odysseus overtuigen en trekken ten strijde maar zullen toch, zoals we zullen zien, nog vaak twijfelen aan de overwinning.

Al met al geeft deze passage aan het begin van boek 2 een mooie impressie van de complexiteit van het thema van de val van Troje. De verteller weet zeker dat Troje zal vallen maar kan spelen met het moment waarop, binnen of buiten het bestek van zijn verhaal (dat wil zeggen de *Ilias*). De toehoorders weten het ook en worden in hun kennis bevestigd door de voorspelling van Calchas, maar kunnen door de verteller tijdelijk in spanning gehouden worden hoe het verhaal dit einddoel zal bereiken. De personages worden door de goden in de vorm van voortekens ingelicht maar ook net zo makkelijk door dromen weer bedrogen ten aanzien van het exacte moment, misleiden zelf hun manschappen als het ze zo uitkomt, maar kunnen ook zich net op tijd de profetie van Calchas herinneren.

Zoals bekend, komt de *Dios boulē* hierna maar langzaam op stoom. Heel boek 3 staat in het teken van het duel tussen Paris en Menelaus, dat even een vreedzame oplossing voor het conflict in zicht brengt en dus de traditionele val van Troje 'bedreigt' (zie 7.1-5, 9.2-4, 28.1-7). We hebben weer met een duidelijk geval van het tweede type van *misdirection* te maken.¹⁶ Het zijn de goden, met name Hera, die de plot weer op het juiste spoor brengen. De manier waarop de goden aan het begin van boek 4 discussiëren over de vraag of Troje nu wel of niet moet vallen (4.1-72) is huiveringwekkend. Zeus vraagt de goden of de oorlog door moet gaan of dat er vrede kan zijn, nu Menelaus het duel gewonnen heeft. Hij zegt dit alleen om Hera te ergeren en met de feitelijke bedoeling om de strijd weer op gang te brengen en zo zijn belofte aan Thetis gestand te doen.¹⁷ Hera hapt en reageert woedend. Zeus zegt dan dat hij zich afvraagt waarom Hera zo gefixeerd is op de val van Troje en voegt toe dat deze stad door hem het meest geëerd wordt. Maar hij staat toe dat ze de oorlog weer op gang brengt, op voorwaarde dat zij hem dan geen strobreed in de weg legt als hij eens een stad wil verwoesten.

Dit is een heel belangrijke passage voor het onderwerp van het morele gehalte van de *Ilias*, dat ik hier, onder verwijzing naar twee recente studies,¹⁸ buiten beschouwing laat. Voor mijn betoog is het relevant dat hier als het ware de beslissing dat Troje moet vallen, die natuurlijk al veel eerder gevallen is (ten minste in Aulis ten tijde van Calchas' voorspelling uit passage 8),

¹³ Voor een analyse van de verschillende gevallen van *misdirection* aan het begin van de *Ilias*, zie Morrison 1992: 37-43.

¹⁴ Er zijn meer plaatsen waar een voortijdige aftocht van de Grieken (en dus de 'niet-val' van Troje) ter sprake komt, altijd in speeches van personages: 4.169-82; 8.510-16; 9.26-28, 10.310-12; 14.74-81.

¹⁵ Voor meer voorbeelden zie De Jong 2001 ad 2.171-6.

¹⁶ Het idee van een vreedzame oplossing wordt nog enkele malen geopperd: 7.71-2, 348-53, 22.111-21. Het wordt gethematiseerd op het Schild van Achilles (18.510-512).

¹⁷ Dit laatste staat er niet maar wordt door commentatoren aangenomen op grond van παραβλήθη ἀγορεύων (4.6); vergelijk bijvoorbeeld Kirk 1985, ad 4.6 ("deviously", because Zeus really needs to get the fighting restarted to fulfil his promise to Thetis").

¹⁸ Van Erp Taalman Kip 2000 en Allen 2006, die verschillende posities innemen.

voor onze ogen gedramatiseerd of geactualiseerd wordt. Deze zogenaamde afspiegelingstechniek (scènes in de *Ilias* vormen een afspiegeling van eerdere of latere episodes uit de Trojaanse oorlog)¹⁹ vinden we veelvuldig: de *teichoskopie*, in boek 3, opgeroepen en gemotiveerd door het duel tussen Paris en Menelaus, vormt tegelijkertijd een afspiegeling van een gebeurtenis die ongetwijfeld ook aan het begin van de oorlog heeft plaatsgevonden. De Scheeps-catalogus in boek 2 roept het vertrek van de expeditie op; aan het eind van de *Ilias* evoceren de lijkspeken voor Patroclus en de begrafenis van Hector de lijkspeken en begrafenis van Achilles. Ik merk op dat deze analyse in termen van afspiegelingstechniek te prefereren is boven de opvatting van de analytici, die er nog vanuit gingen dat dergelijke passages uit andere versies stamden en op een onhandige manier in de *Ilias* geknutseld waren.²⁰ Op dezelfde manier is de godscène in boek 4 in eerste instantie verbonden met het duel Paris-Menelaus, maar kun je je tegelijkertijd voorstellen dat toen Paris voor Aphrodite gekozen had er zich een vergelijkbare discussie op de Olympus over het lot van Troje afgespeeld heeft.

Hera en Athene krijgen van Zeus het groene licht om de wapenstilstand te verstoren en Athene zorgt ervoor dat Pandarus Menelaus verwondt. Agamemnon probeert zijn broer te troosten door te wijzen op de overwinning die zeker is nu de Trojanen zo schandelijk het verdrag gebroken hebben:

- (9) 4.163-8
 εὖ γάρ ἐγὼ τόδε οἶδα κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν
 ἔσσειται ἡμᾶρ ὅτ' ἄν ποτ' ὀλόγη Ἴλιος ἱρὴ
 καὶ Πριάμος καὶ λαὸς ἑὺμμελίω Πριάμοιο,
 Ζεὺς δέ σφι Κρονίδης ὑψίζυγος αἰθέρι ναίων
 αὐτὸς ἐπισσειήσιν ἑρεμνὴν αἰγίδα πάσι
 τῆσδ' ἀπάτης κοτέων· τὰ μὲν ἔσσειται οὐκ ἀτέλεστα·
 Want dit weet ik heel goed in mijn hart:
 er zal een dag zijn dat het heilige Troje valt
 en Priamus en het volk van lansdrager Priamus.
 Kronos' zoon Zeus die de hemel bewoont
 zal zelf zijn donkere aegis naar hen allen zwaaien
 vertoornd om dit bedrog. En die dingen zullen niet onvervuld blijven.

De Trojanen die zich eerst de toorn van Zeus op de hals hebben gehaald door het optreden van Paris gaan nu, volgens Agamemnon, de tweede keer in de fout door Pandarus.

Menelaus blijkt niet ernstig gewond en na een laatste inspectie van de troe-

19 Vergelijk Heubeck (1958: 41): “so werden auch die Hauptphasen des Gesamtgeschehens in dem kurzen Zeitausschnitt von 50 Iliastagen durch einen eigenartigen Kunstgriff des Dichters vor unseren Augen aktualisiert”; 42: “die umsetzende Verlebendigung”.

20 Minder gelukkig vind ik ook het idee van Latacz (2000: 155) om deze passages als “eine Art latente externe Analepse” te beschouwen.

pen komen de gevechten op gang. De strijd golft heen en weer en veelvuldig wordt de val van Troje door beide partijen gebruikt als argument, om te waarschuwen, uit te dagen, en te honen. Zo waarschuwt bijvoorbeeld Sarpedon Hector dat als hij niet harder vecht de Grieken zijn stad zullen innemen:

- (10) 5.487-9
 μὴ πως ὡς ἀψίσι λίνου ἀλόντε πανάγρου
 ἀνδράσι δυσμενέεσσιν ἔλωρ καὶ κύρμα γένησθε·
 οἱ δὲ τάχ' ἐκπέρσουσ' εὖ ναιομένην πόλιν ὑμήν.
 (Kijk uit) dat jullie niet gevangen in de mazen van het allesvangend net (van de dood) tot buit en prooi worden van de vijand.
 Die zullen dan snel jullie stad waar het goed wonen is verwoesten.²¹

In strijd met de *Dios boulē* gaat het de Grieken aanvankelijk nog goed. Vooral Diomedes richt grote schade aan en Hector keert in het 6e boek terug naar Troje. Hier zien we weer zo'n zigzag beweging, die dit keer de vorm aanneemt van een *swing of mood* van één personage. Gedurende de hele conversatie met Andromache is Hector somber en doordrongen van het feit dat Troje zal vallen. Hij gebruikt hiervoor precies dezelfde woorden als Agamemnon in passage 9 (6.447-9 = 4.164-7). *Verbatim* herhaling vindt zijn oorsprong in orale achtergrond maar wordt door Homerus vaak geraffineerd ingezet. In dit geval kunnen we ons afvragen: waar is Hectors stellige kennis op gebaseerd? Agamemnon kon zich beroepen op het omen in Aulis en zijn rotsvaste geloof in Zeus *Horkios*, maar hoe weet Hector dat Troje zal vallen? Deelt hij de opinie van Antenor dat de Trojanen door het pijlschot van Pandarus hun eigen lot bezegeld hebben (7.351-2)? Of verschaft de verteller hem deze opvatting simpelweg om het pathos van het verhaal te verhogen: Hector vecht tegen beter weten in?²² Of is het juist significant dat Hector niet weet waarom Troje valt?

Nadat hij privé zo zijn pessimisme heeft geuit horen we aan het eind van het boek evenwel een heel andere Hector. Hij zegt dan tegen Paris:

- (11) 6.526-9
 ἀλλ' ἴομεν· τὰ δ' ὀπισθεν ἀρεσσόμεθ', αἴ κέ ποθι Ζεὺς
 δῶν ἐπουρανίοισι θεοῖς αἰειγένετησι
 κρητήρα στήσασθαι ἐλεύθερον ἐν μεγάροισιν
 ἐκ Τροίης ἐλάσαντας εὐκνήμιδας Ἀχαιοῦς.
 Maar laten we gaan. Voor die zaken (het leed van de Trojanen) zullen wij later
 compensatie geven, als Zeus het hopelijk
 geeft dat wij voor de eeuwig levende goden

21 Dit gebeurt de hele *Ilias* door: 4.237-9; 6.57-60; 7.401-2; 13.625, 815-20; 16.830-5 (passage 16 beneden); 17.154-5; 21.583-5.

22 Duckworth (1933: 31) schrijft: “The Trojans themselves are no less certain of the fate of their city. Again and again throughout the course of the poem there are forebodings that amount to definite foresight of the future.” Hij geeft echter geen verklaring.

het mengvat van de vrijheid zullen neerzetten in het megaron na de gescheenkapte Grieken uit Troje te hebben verdreven.

Hier is ineens weer sprake van gematigd optimisme. Dit lijkt op het eerste gezicht wat tegenstrijdig maar is toch goed verklaarbaar: Hector staat op het punt weer het strijdperk te betreden en dus weer zijn openbare rol van generaal te spelen en bij deze rol hoort optimisme.²³

Aan het eind van boek 8 draait de *Dios boulē* dan eindelijk op volle toeren en hebben de Trojanen de Grieken zover teruggedrongen dat ze buiten de stad bivakkeren. De Grieken zijn terneergeslagen en aan het begin van boek 9 stelt Agamemnon, nu in ernst, dat Troje wel nooit ingenomen zal worden (9.18-25 = 2.111-118). De andere generaals willen nog niet opgeven en men besluit te proberen Achilles terug te halen in de strijd. Deze adviseert evenwel de Grieken om naar huis terug te keren:

(12) 9.418-20 (≈ 685-7)

ἐπεὶ οὐκέτι δῆτε τέκμων
Ἰλίου αἰπεινῆς· μάλα γὰρ ἔθεν εὐρύοπα Ζεὺς
χεῖρα ἔην ὑπέρεσχε, τεταρσῆκασι δὲ λαοί.
omdat jullie niet meer het einde
van het steile Troje zullen bereiken. Want de luiddonderende Zeus
heeft zeer zijn hand boven Troje gehouden, en de manschappen zijn vol moed.

We hebben nu achter elkaar een Trojaan, Hector, en twee Grieken, Agamemnon en Achilles, horen zeggen dat Troje wellicht niet valt, en hoewel de toehoorders zullen vasthouden aan hun kennis van de afloop van het verhaal zullen zij toch in spanning zitten.

Die spanning wordt weer minder als in boek 11 Iris Hector vertelt dat Zeus hem steunt maar daaraan toevoegt dat deze steun in tijd beperkt is tot het vallen van de avond (11.200-209), en helemaal in een fascinerende passage aan het begin van boek 12. De verteller onthult in een prolepsis het latere lot van de muur die de Grieken in boek 7 om hun scheepskamp hebben aangelegd:

(13) 12.10-23

ὄφρα μὲν Ἐκτωρ ζῶδες ἔην καὶ μῆνι' Ἀχιλλεὺς
καὶ Πριάμοιο ἄνακτος ἀπόρθητος πόλις ἔπλεν,
τόφρα δὲ καὶ μέγα τεῖχος Ἀχαιῶν ἔμπεδον ἦεν.
αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μὲν Τρώων θάνατον ὅσσοι ἄριστοι,
πολλοὶ δ' Ἀργείων οἱ μὲν δάμεν, οἱ δὲ λίποντο,
πέρθετο δὲ Πριάμοιο πόλις δεκάτῳ ἔνιαυτῷ,
Ἀργεῖοι δ' ἐν νηυσὶ φίλην ἐς πατρίδ' ἔβησαν,

²³ Hector zal hierna nog vaker de mogelijkheid van een Trojaanse overwinning (en dus de 'niet-val' van Troje) opperen: 8.196-7; 15.557-8 (zijn optimisme is hier niet onlogisch, gezien het overwicht van de Trojanen in de strijd en vanaf 11.200-209 de openlijke steunbetuiging van Zeus); 18.293-4 (zijn optimisme wordt expliciet ontmaskerd door de verteller: 18.310-13).

δὴ τότε μητιόοντο Ποσειδάων καὶ Ἀπόλλων
τεῖχος ἀμαλδῦναι ...
καὶ Σιμόεις, ὅθι πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλεια
κάππεσον ἐν κονίησι καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν·
Zolang als Hector nog leefde en Achilles wrokte
en de stad van Priamus onverwoest was,
zolang stond ook de grote muur van de Grieken onwrikbaar.
Maar nadat de besten der Trojanen gestorven waren
en van de Grieken velen gesneuveld, anderen in leven gebleven
en de stad van Priamus in het tiende jaar verwoest,
en de Grieken op hun schepen naar hun geliefd vaderland gegaan waren,
toen bedachten Apollo en Poseidon een plan
om de muur te verwoesten.
(ze richtten vele rivieren op de muur en lieten deze verwoesten.
Een van de rivieren is)
de Simoeis, waar vele schilden en helmen
neervielen in het stof en een geslacht van halfgoddelijke helden.

De Homerische verteller vertelt meestal als een soort ooggetuige, hetgeen mogelijk is door zijn samenwerking met de Muzen, die echt ooggetuigen zijn van alles wat gebeurt in de wereldgeschiedenis (cf. 2.485). Maar hier verlaat hij nadrukkelijk dat perspectief en kijkt hij *terug* op de Trojaans oorlog vanuit zijn eigen (latere) temporele standpunt. De hele Trojaanse oorlog, inclusief de val van Troje, wordt hier *sub specie aeternitatis* geplaatst. De plaats van deze passage precies halverwege het gedicht is natuurlijk niet toevallig. In dit boek zal Hector het toppunt van succes bereiken: hij zal de muur rond het Griekse kamp doorbreken en even later het vuur in de schepen werpen. Maar middels deze – gecombineerde interne en externe – prolepsis worden we er nog eens aan herinnerd dat hij zal sterven en dat Troje zal vallen, en krijgen we bovendien te horen dat de muur van de Grieken verwoest zal worden en dat de natuur uiteindelijk *alle* sporen van menselijke activiteit, gesymboliseerd in de helmen en schilden van de helden, zal uitwissen.²⁴ De goden en de natuur zijn eeuwig, de mensen sterfelijk. Maar er is troost: de epische poëzie. Homerus zet hier heel subtiel zichzelf en het gilde van de zangers in het zonnetje: we weten alleen nog van Troje en de Trojaanse oorlog, zo luidt zijn impliciete boodschap, dankzij zijn gedicht ('Das Menschenwerk geht unter im Ewigen. Das Grosse, das geschah, lebt nur noch im Gedicht').²⁵

Na deze machtige prolepsis lijkt het erop dat Homerus vindt dat hij het thema nu wel even voldoende geëxploreerd heeft. Hij laat Zeus nog één keer de val van Troje "door de plannen van Athene" verkondigen (15.70-1), in een passage (15.65-77) die in de oudheid als interpolatie werd beschouwd en die ik

²⁴ Ik moet hier altijd denken aan de regels in de *Georgica* (1.493-7), waar Vergilius beschrijft hoe een boer later in Philippi helmen en botten zal vinden bij het ploegen.

²⁵ Reinhardt 1961: 269. Voor een algemene bespreking van Homerus' subtiële promotie van zijn dichtkunst, zie de Jong 2006.

hier buiten beschouwing laat. Maar vanaf boek 16 krijgt het *Ilioupersis*-thema een nieuwe lading. Dan betreedt Patroclus het slagveld als Achilles' stand-in en wordt zijn lot verbonden met de stad, dat wil zeggen gaat Homerus spelen met de gedachte dat Troje valt *door de hand van Patroclus*. Dit creëert weer spanning bij de toehoorders, die (waarschijnlijk) weten dat Troje valt door Odysseus en het Houten Paard²⁶ en (zeker) dat Patroclus sterft vóór de val van Troje (8.476).

Het begint ermee dat Achilles Patroclus opdracht geeft om de Grieken te hulp te schieten maar niet Troje zelf aan te vallen:

(14) 16.91-2

μη δ' ἐπαγαλλόμενος πολέμῳ καὶ δηϊοτήτι
Τρώας ἐναϊρόμενος προτὶ Ἴλιον ἡγεμονεύειν.

je moet niet gloriërend in de strijd

en het verdelgen der Trojanen je mannen tot aan Troje leiden.

Want, zo vreest Achilles, dan zou een god wel eens kunnen ingrijpen. Het is een bekend gegeven uit de literatuur dat datgene wat een personage vreest ook gebeurt. Patroclus is succesvol en zet, vooral overmoedig door het doden van Sarpedon (maar ook geleid/misleid door Zeus: 16.688-91), vol de achtervolging van de Trojanen in:

(15) 16.698-701

Ἐνθά κεν ὑψίπυλον Τροίην ἔλον υἷες Ἀχαιῶν
Πατρόκλου ὑπὸ χερσὶ, περὶ πρὸ γὰρ ἔγχεϊ θῦεν,
εἰ μὴ Ἀπόλλων Φοῖβος εὐδμήτου ἐπὶ πύργου
ἔστη τῷ ὀλοᾷ φρονέων, Τρώεσσι δ' ἀρήγων.

Toen zouden de Grieken het hoogpoortige Troje ingenomen hebben door de handen van Patroclus, want met zijn lans stormde hij naar voren, als niet Apollo op het goedgebouwde bolwerk was gaan staan voor Patroclus onheil beramend, de Trojanen helpend.

De verteller gebruikt weer het procedé van de 'if not'-situatie, zoals we dat ook in 2.155-6 (passage 7) gezien hebben. De primaire functie is om spanning op te wekken: de plot lijkt te ontsporen en komt alleen weer op de rails door goddelijk ingrijpen. Hier zou deze techniek ook nog een extra lading kunnen hebben: het onderstreept ofwel de heroïek van Patroclus (hij had dan toch maar bijna Troje ingenomen), ofwel zijn verdwaasdheid (hij is helemaal Achilles' waarschuwing uit passage 14 vergeten). Ik merk terzijde op dat door de – tot het kamp van de analytici behorende – commentator Leaf deze passage er nog uitgegooid werd "as the idea of an actual assault upon the wall is quite unprepared". Het is de winst van een eeuw *Homerforschung* dat we meer oog hebben gekregen voor de geraffineerde vertelstijl van Homerus, die

26 Als de *Odyssee* bestond ten tijde van de *Ilias*, kennen de toehoorders uit dat gedicht het Houten Paard (4.271-89; 8.499-520; 11.523-32).

juist voortdurend onverwachte wendingen in het verhaal inbouwt en daarvoor zijn publiek geboeid weet te houden. Even later wordt Patroclus gedood en in de gebruikelijke triomfspeech zegt Hector:

(16) 16.830-3

Πάτροκλ', ἧ που ἔφησθα πόλιν κεραϊζέμεν ἀμῆν,
Τρωϊάδας δὲ γυναῖκας ἐλεύθερον ἡμᾶρ ἀπούρας
ἄξειν ἐν νήεσσι φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν,
νήπιε...

Patroclus, je dacht ongetwijfeld dat je onze stad zou verwoesten en de Trojaanse vrouwen na hen van de dag van de vrijheid beroofd te hebben op je schepen naar je vaderland zou voeren'.
dwaas...²⁷

Zoals zo vaak spreekt de overwinnaar zijn overwonnen tegenstander honend toe. Hier schrijft Hector Patroclus een hyperbolische wens toe. Zoals we in passage 15 zagen, is het zeker zo dat Patroclus probeerde de muur van Troje te beklimmen en daarmee een mogelijke verovering in te luiden. Maar wat Hector hem hier toeschrijft is de eigenhandige totale verwoesting van Troje.²⁸

Met de dood van Patroclus verdwijnt ook dit spanningselement rond de val van Troje, maar het wordt opgevolgd door een vergelijkbaar procedé. In zijn woede en drang om Patroclus te wreken slaat Achilles zo heftig om zich heen dat het erop begint te lijken dat *hij* tegen de traditie in Troje zal verwoesten: vergelijk wat Polydamas (18.261-5), de rivier de Scamander (21.309-10), de god Apollo (21.516-7), Priamus (21.536), Agenor (21.583-5), en de verteller (21.544-6) zeggen.

Maar dan vanaf boek 22 gaat de verteller nog een keer uit een ander vaatje tappen en krijgen de prolepseis van de val van Troje een laatste, pathetische inkleuring, in samenhang met de dood van Hector. Als Hector als enige buiten de poorten Achilles afwacht, probeert Priamus hem te bewegen naar binnen te komen door hem te wijzen op het feit dat zijn dood het einde van Troje zal betekenen. Dit is een reële inschatting omdat op meer dan één plaats gesteld wordt dat Hector de belangrijkste verdediger aan Trojaanse zijde is.²⁹ Om zijn smeekbede kracht bij te zetten geeft Priamus een zeer realistische beschrijving van dat einde van Troje:

(17) 22.60-8

(heb medelijden met mij)

δύσμορον, ὃν ῥα πατήρ Κρονίδης ἐπὶ γήραος οὐδῶ
αἴσῃ ἐν ἀργαλέῃ φθίσει κακὰ πόλλ' ἐπιδόντα,

27 Zeer vergelijkbaar zijn de woorden die Agenor Achilles zal toevoegen in 21.583-5, als hij hem uitdaagt tot de strijd.

28 Vergelijk het idee dat helden *met z'n tweeën* een stad veroveren: 9.48-9; 16.100.

29 Vergelijk 6.403; 22.507; 24.728-30.

υἱάς τ' ὄλλυμένους ἔλκηθεισας τε θύγατρας,
καὶ θαλάμους κεραϊζομένους, καὶ νήπια τέκνα
βαλλόμενα προτὶ γαίῃ ἐν αἰνῇ δηϊότητι,
ἐλκομένας τε νουὸς ὀλοῆς ὑπὸ χερσὶν Ἀχαιῶν.
αὐτὸν δ' ἄν πύματόν με κύνες πρῶτῃσι θύρῃσι
ᾠμησταὶ ἐρύουσιν, ἐπεὶ κέ τις ὄξει χαλκῶ
τύψας ἢ βαλὼν ῥεθέων ἐκ θυμὸν ἔληται ...
ongelukkige, die Zeus op de drempel (naar de dood) van de ouderdom,
op een gruwelijke manier zal doen omkomen, nadat ik eerst vele gruwelen heb
moeten aanschouwen
zonen die gedood worden, dochters die weggesleept worden,
slaapkamers die verwoest worden, kleine kinderen
die tegen de grond gekwakt worden tijdens een gruwelijke slachting
schoondochters die door de handen der Grieken meegesleept worden.
Mij zelf zullen mijn vraatzuchtige honden als laatste bij de toegangspoort
verscheuren, nadat iemand mij met scherp brons
gestoten of getroffen van het leven beroofd heeft...

Wat we zien is dat Priamus een strikt familiale invulling geeft aan de val van Troje: het gaat niet om de verwoesting van gebouwen maar om familieleden (zonen, dochters, kleindochters, kleine kinderen) die de een na de ander sterven of gevangengenomen worden. Het is goed te begrijpen waarom Priamus dit doet: hij probeert een gevoelige snaar bij Hector te raken, net als Andromache dat eerder deed in boek 6, door het droevig lot van haarzelf en Astyanax te schetsen als hij zou omkomen (407-13). Hector als generaal wil niet opgeven maar hij zou nu moeten vluchten om als vader, zoon, zwager, en echtgenoot erger te voorkomen.

Priamus noemt geen namen maar deze passage kan door ons gemakkelijk gelezen worden met de *Ilioupersis*-traditie, zowel de visuele als de literaire, in gedachten: daarin is sprake van de dood van Priamus' zoon Deiphobus, gevangenneming van dochters Cassandra en Polyxena, wegslepen van *schoondochter* Andromache, dood van het *kleine kind* Astyanax door Neoptolemus of Odysseus, en vooral de dood van Priamus zelf door Neoptolemus.³⁰

Na Priamus zal Andromache nog een keer de val van de stad evoceren:

(18) 24.728-35

πρὶν γὰρ πόλις ἦδε κατ' ἄκρης
πέρσεται· ἦ γὰρ ὄλωλας ἐπίσκοπος, ὅς τέ μιν αὐτὴν
ρύσκειν, ἔχες δ' ἀλόχους κεδνὰς καὶ νήπια τέκνα,
αἱ δὴ τοι τάχα νηυσὶν ὀχήσονται γλαφυρῆσι,

³⁰ Het is de vraag of de toehoorders van de *Ilias* ook al deze namen zo konden invullen. Die *Ilioupersis*-traditie begint met de Epische cyclus, de *Ilias Parva* en *Ilioupersis*. De grote strijdsvraag is of, zoals meestal gedacht wordt, de Epische cyclus een *latere* aanvulling is van Homerus, of dat de Epische cyclus juist *eerder* is dan Homerus (zie voor deze positie bijvoorbeeld Burgess 2001). Voor een afgewogen discussie zie Anderson 1997, die stelt dat de twee tradities, die van de Epische cyclus en van Homerus, *naast elkaar* bestonden en elkaar wederzijds beïnvloedden.

καὶ μὲν ἐγὼ μετὰ τῆσι· σὺ δ' αὖ τέκος ἢ ἐμοὶ αὐτῇ
ἔψαι, ...

, ἢ τις Ἀχαιῶν

ρίψει χειρὸς ἐλῶν ἀπὸ πύργου λυγρὸν ὄλεθρον.

want eerder zal deze stad

geheel en al verwoest worden. Want jij haar bewaker bent gestorven, die haar beschermde en voor de echtgenoten en kinderen zorgde, die nu weldra op de buikige schepen zullen vertrekken, en ik daaronder. Jij ook, mijn kind, zal samen met mij meegaan, ...

of een van de Grieken

zal jou bij de hand grijpen en van de burcht afslingeren in een smartelijke dood.

We zien hoe Andromache hier het algemene beeld van Priamus concreet invult aan de hand van haar eigen lot³¹ en dat van haar zoon Astyanax. Andromache's woorden behoren, zoals Taplin ooit berekende, tot het laatste kwartier van de *Ilias*, en de toehoorders verlieten dus de voordracht met de val van Troje nagalmend in hun oren.³² Ik kom hier op terug in mijn conclusie.

2 Vergelijkingen

Van de zeer concrete vooruitwijzingen naar de val van Troje stap ik over op een serie vergelijkingen die door geleerden in verband zijn gebracht met dit thema.³³ Het gaat om drie vergelijkingen waarin sprake is van een belegerde stad; juist het repeterend karakter van de vergelijkingen werkt als cumulatief argument om aan Troje te denken. De eerste vergelijking markeert het moment dat Achilles zich even aan de Trojanen vertoont, nadat hij net gehoord heeft dat Patroclus dood is. Omdat hij nog geen wapenrusting heeft kan hij alleen vreselijk schreeuwen om op die manier te proberen de Trojanen zo bang te maken dat ze het lijk van Patroclus opgeven:

(19) 18.219-21

ὡς δ' ὅτ' ἀριζήλη φωνή, ὅτε τ' ἴαχε σάλπιγξ
ἄστν περιπλομένων δηίων ὑπο θυμοραϊστέων,
ὡς τότε ἀριζήλη φωνή γένετ' Αἰακίδαο.

Zoals het heldere geluid (is) wanneer een trompet weerklinkt
vanwege het feit dat nietsontziende vijanden een stad omsingelen,
zo klonk toen helder de stem van Achilles.

Het ligt zeer voor de hand om de omsingelde stad met Troje en de aanvallers met Achilles te vergelijken. De vergelijking kondigt het nietsontziende optreden van deze held in de komende boeken aan. De tweede vergelijking staat aan het

³¹ Dit was al eerder geëvoceerd door Hector in 6.454-63.

³² Taplin (1992: 281): "The last quarter of an hour or so – 100 lines – of the Iliad is set in Troy".

³³ Vooral Moulton 1977.

eind van boek 21, wanneer Achilles inderdaad heel veel Trojanen gedood heeft:

(20) 21.522-5

ὡς δ' ὅτε καπνὸς ἰὼν εἰς οὐρανὸν εὐρὺν ἵκηται
ἄστεος αἰθομένουιο, θεῶν δέ ἐ μῆνις ἀνήκε,
πᾶσι δ' ἔθηκε πόνον, πολλοῖσι δὲ κήδε' ἔφηκεν,
ὡς Ἀχιλεὺς Τρώεσσι πόνον καὶ κήδε' ἔθηκεν.

Zoals rook naar de brede hemel opstijgt,
afkomstig van een brandende stad – en de *mēnis* der goden heeft deze rook
veroorzaakt,

brengt inspanning aan allen, leed aan velen –,

zo bezorgde Achilles inspanning en leed aan de Trojanen.

De stad die in de eerdere vergelijking alleen nog omsingeld was, staat nu inmiddels in brand. Natuurlijk kan de toehoorder niet anders dan aan Troje denken: de vergelijking “emphasizes powerfully the sense of impending doom hanging over Troy as the result of Akhilleus’ onslaught”.³⁴ De climax van de reeks vergelijkingen volgt dan op het moment dat heel Troje jammert om de dood van Hector:

(21) 22.410-411

τῷ δὲ μάλιστ' ἄρ' ἔην ἐναλίγκιον ὡς εἰ ἅπασα
Ἴλιος ὄφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης.

en het leek heel erg daarop, alsof heel
het steile Troje van top tot teen door vuur in rook opging.

De omsingelde stad van de eerste vergelijking, die brandt in de tweede vergelijking, is nu expliciet het brandende Troje. Voor de gelegenheid heeft Troje hier eenmalig een ander epitheton: ὄφρυόεσσα, ‘gelegen op de wenkbrauw van een berg/heuvel’. Ook σμύχοιτο, ‘wegsmeulen’ is een zeldzaam woord: het komt in Homerus nog maar één keer verder voor, in een speech van Achilles, die aankondigt hoe Hector de Griekse schepen in brand zal steken (9.653).

Deze twee regels zijn vrijwel alles wat we over de feitelijke verwoesting van de fameuze en fabuleus rijke stad Troje horen.³⁵ Ook bij Euripides in zijn *Hecuba* en *Troades* zullen we alleen over het begin (de Grieken komen uit het paard en stormen door de stad) of het eind (de stad ligt in puin en smeult nog na) horen. Voor een uitvoerige, literaire beschrijving van de verwoesting van de stad moeten we wachten tot Vergilius, die Aeneas in zijn verslag in boek 2 herhaaldelijk laat spreken over het vuur dat een voor een de huizen verwoest totdat ten slotte heel Troje ineenstort:

34 Richardson 1993, ad 21.522-5. Of in en hoeverre de *mēnis* der goden ook op Troje betrokken moet worden is natuurlijk onderwerp van discussie voor degenen die zich met de morele interpretatie van de *Ilias* bezighouden, zie noot 17.

35 Er is nog een eveneens zeer korte verwijzing in 2.414-15.

(22) *Aeneis* 2.624-5

Tum vero omne mihi visum considerare in ignis
Ilium et ex imo verti Neptunia Troia
Toen heb ik echt heel Ilium ineen zien storten in een vuurzee
en Neptunus' Troje vanaf de bodem omvergeworpen zien worden.

Dit is duidelijk Vergilius' intertekstuele bewerking van de verzen *Ilias* 22.410-11.³⁶ Bij Homerus wordt de fysieke verwoesting van de stad maar heel kort aangestipt en ver overschaduwd door de focus op het lot van de inwoners.

3 Paralleltechniek

De derde en laatste techniek waardoor Homerus de val van Troje toch heeft kunnen evoceren is de parallel van het verwoeste Thebe, Andromache's geboortestad, die als een rode draad door de *Ilias* loopt.³⁷ De eerste verwijzing naar Thebe vinden we al gelijk in het eerste boek, in het verslag dat Achilles zijn moeder Thetis doet van zijn ruzie met Agamemnon:

(23) 1.366-7

ἄχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἡετίωνος,
τὴν δὲ διεπράδομέν τε καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα.
Wij gingen naar Thebe, heilige stad van Eetion
en verwoestten die en brachten alles hierheen.

Achilles vermeldt Thebe omdat het tijdens deze expeditie was dat de Grieken Chryseis buitmaakten. De verwoesting van Thebe komt weer ter sprake in de speech van Andromache tot Hector, waar we horen hoe haar vader, koning Eetion, gedood (maar ook eervol begraven) werd en haar moeder de koningin gevangen genomen werd (6.414-28). Dit is wat er gebeurt als een stad ingenomen wordt. De pracht en praal van de stad Thebe wordt duidelijk in drie volgende passages. Achilles vermaakt zich tijdens zijn door zijn *mēnis* gedwongen inactiviteit met een lier:

(24) 9.188-9

καλῇ δαιδαλέῃ, ἐπὶ δ' ἀργύρεον ζυγὸν ἦεν,
τὴν ἄρετ' ἐξ ἐνάρων πόλιν Ἡετίωνος ὀλέσσας.
mooi, schitterend bewerkt, en er was een zilveren dwarsstang op,
die hij verworven had uit de buit na de verwoesting van Eetions stad.

Hij bezit een paard:

36 Voor een verklaring voor deze innovatie bij Vergilius, zie Rossi 2004 (invloed van de retorische topos van de *urbs capta*).

37 De belangrijke parallel Thebe-Troje is gezien en besproken door Reinhardt 1961: 61; Zarker 1965, en Taplin 1992: 126-7.

(25) 16.153

ἀμύμονα Πήδασον . . .
 τὸν ῥά ποτ' Ἡετίωνος ἑλὼν πόλιν ἤγαγ' Ἀχιλλεύς,
 ... de voortreffelijke Pedasus,
 die hij na de verovering van Eetions stad buitmaakte.

En ten slotte is er Andromaches hoofdtooi:

(26) 22.468-72

τῆλε δ' ἀπὸ κρατὸς βάλε δέσματα σιγαλόεντα
 ἄμπυκα κεκρύφαλόν τε ἰδὲ πλεκτὴν ἀναδέσμη
 κρήδεμνόν θ', ὅ ῥά οἱ δῶκε χρυσοῖ Ἀφροδίτη
 ἤματι τῷ ὅτε μιν κορυθαίολος ἠγάγεθ' Ἔκτωρ
 ἐκ δόμου Ἡετίωνος, ἐπεὶ πόρε μυρία ἔδνα.
 Ver van haar hoofd wierp zij haar glanzende hoofdtooi
 hoofdband, haarnet, gevlochten band,
 en sluier, die haar ooit de gouden Aphrodite gaf
 op die dag toen haar de helmboswivende Hector
 uit het huis van Eetion voerde, nadat hij een enorme bruidsschat gegeven had.

Hier krijgen we niet alleen de statische beschrijving van een kostbaar voorwerp, zoals in de vorige twee gevallen, maar ook een stukje geschiedenis dat de macht en rijkdom van Thebe evocert: de goden geven bruidsgeschenken en een Trojaanse prins een bruidsschat.

Als we deze verwijzingen naar Thebe bij elkaar optellen³⁸ doemt het beeld op van een eens rijke stad die verwoest is, en van een eens rijke koninklijke familie waarvan de leden gedood en gevangen, de bezittingen als buit meegenomen zijn. De parallel met Troje is onmiskenbaar en mochten we hem nog gemist hebben dan wordt hij even later voor ons uitgespeld door Andromache:

(27) 22.477-81

Ἔκτορ ἐγὼ δύστηνος· ἰῆ ἄρα γεινόμεθ' αἴση
 ἀμφοτέροι, σὺ μὲν ἐν Τροίῃ Πριάμου κατὰ δῶμα,
 αὐτὰρ ἐγὼ Θήβησιν ὑπὸ Πλάκω ὑληέσση
 ἐν δόμῳ Ἡετίωνος, ὅ μ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐούσαν
 δόσμορος αἰνόμερον
 Hector, rampzalige vrouw die ik ben. Het blijkt dat wij beiden voor
 een en hetzelfde lot zijn geboren: jij in Troje in het paleis van Priamus,
 ik in Thebe aan de voet van de bosrijke Plakos
 in het huis van Eetion, die mij als klein meisje grootbracht,
 ongeluksvader zijn ongelukkige dochter.

“Als untergehende Städte sind Troia und Thebe Schwester, das Schicksal des einen deutet auf das Schicksal des anderen”.³⁹

38 Er zal er later nog een volgen: 23.826-9.

39 Reinhardt 1961: 61.

4 Conclusie

De val van Troje, formeel niet onderdeel van de plot van de *Ilias*, is toch van begin tot eind in het verhaal aanwezig. In de eerste helft van het gedicht is er onder invloed van de *Dios boulē* een voortdurend zigzaggen waar te nemen: valt Troje, keren de Grieken voortijdig naar huis terug, of worden ze zelfs verslagen door de Trojanen? Dit deel wordt majestueus afgesloten door de unieke passage in boek 12, waar de verteller terugblijkt op de Trojaanse oorlog als een gebeurtenis uit een ver verleden. Daarna geeft Homerus een nieuwe draai aan het thema door het lot van Troje tijdelijk te verbinden eerst met dat van Patroclus, dan met dat van Achilles. Beide helden lijken even tegen de traditie in Troje te veroveren, een tragische vorm van *misdirection* omdat we weten dat beiden juist voorbestemd zijn het jonge leven te laten op Trojaanse bodem. In de laatste drie boeken is het dan de combinatie ‘Hector – val van Troje’ die op de voorgrond staat en leidt tot de meest expliciete beschrijvingen van wat de val van een stad voor zijn (koninklijke) inwoners betekent. Juist het feit dat de val van Troje niet door de verteller maar door de personages – vol angst en verdriet – gefocaliseerd wordt, draagt in hoge mate bij tot de indringendheid ervan. In deze boeken komen dan ook de twee andere technieken die Homerus hanteert om de val van Troje te evoceren tot hun climax: de belegerde stad uit een serie vergelijkingen wordt nu expliciet het brandende Troje en de eveneens ooit rijke en gelukkige maar door de Grieken reeds verwoeste stad Thebe wordt heel omineus in één adem met Troje genoemd.

De *Ilias* sluit af met het simpele vers “zo waren de Trojanen in de weer met het graf van de paardentemmer Hector”. Maar we weten uit het gesprek tussen Achilles en Priamus dat na de begrafenis de oorlog weer door zal gaan: “der Kreis des Gedichts muss sich schliessen, doch das Leben, die Geschichte geht weiter”.⁴⁰ We weten ook uit de hele voorafgaande *Ilias* hoe deze oorlog af zal lopen: “The poem ends on a quiet note, the funeral of Hector, but the later events – the death of Achilles and the fall of the fated city – have impressed themselves upon the consciousness of the reader as vividly as if the poet had extended his epic to include them.”⁴¹

Leerstoelgroep Klassiek Grieks, Spuistraat 134, 1012 VB Amsterdam
 i.j.f.dejong@uva.nl

40 Schadewaldt [1943]1966: 157.

41 Duckworth 1933: 32. Vergelijk ook Taplin (1992: 283): “All these events, insistently foreseen within the Iliad, hang over its closure. War and suffering are not buried with Hector; dark perspectives are fitfully lit by the future flames of Troy.”

Bibliografie

- Allen, W. 2006, 'Divine Justice and Cosmic Order in Early Greek Epic', *Journal of Hellenic Studies* 126, 1-35.
- Anderson, M.J. 1997, *The Fall of Troy in Early Greek Poetry and Art*, Oxford.
- Burgess, J.S. 2001, *The Tradition of the Trojan War in Homer & the Epic Cycle*, Baltimore-London.
- Duckworth, G.E. 1933, *Foreshadowing and Suspense in the Epics of Homer, Apollonios and Vergil*, Princeton.
- van Erp Taalman Kip, A.M. 1971, *Agamemnon in epos en tragedie*, Gorcum.
- , 2000, 'The Gods of the Iliad and the Fate of Troy', *Mnemosyne* 53, 385-402.
- Haft, A. 1990, "'The City-Sacker Odysseus" in Iliad 2 and 10', *Transactions of the American Philological Association* 120, 37-56.
- Heubeck, A. 1958, 'Studien zur inneren Form der Ilias', *Gymnasium* 65, 37-47.
- Janko, R. 1992, *The Iliad: A Commentary, IV, Books 13-16*, Cambridge.
- de Jong, I.J.F. [1987]2004, *Narrators and Focalizers. The Presentation of the Story in the Iliad*, London.
- , 1998, 'De literaire interpretatie van de Homerische epitheta', *Lampas* 31, 3-20.
- , 2001, *A Narratological Commentary on the Odyssey*, Cambridge.
- , 2006, 'The Homeric Narrator and his own kleos', *Mnemosyne* 59, 188-207.
- Kirk, G.S. 1985, *The Iliad: A Commentary, I, Books 1-4*, Cambridge.
- , 1990, *The Iliad: A Commentary, II, Books 5-8*, Cambridge.
- Latacz, J. 2000, *Homers Ilias Gesamtkommentar I, Erster Gesang (A)*, München-Leipzig.
- , 2003, *Homers Ilias Gesamtkommentar II, Zweiter Gesang (B)*, München-Leipzig.
- Morrison, J.V. *Homeric Misdirection. False Predictions in the Iliad*, Ann Arbor.
- Moulton, C.W. 1977, *Similes in the Homeric Poems*, Göttingen.
- Reinhardt, K. 1961, *Die Ilias und ihr Dichter*, Göttingen.
- Richardson, N. 1993, *The Iliad: A Commentary VI, Books 21-24*, Cambridge.
- Rossi, A. 2004, *Contexts of War: Manipulation of Genre in Virgilian Battle Narrative*, Ann Arbor.
- Schadewaldt, W. [1943] 1966, *Iliasstudien*, Berlin.
- Scully, S. 1990, *Homer and the Sacred City*, Ithaca N.Y.
- Taplin, O. 1992, *Homeric Soundings. The Shaping of the Iliad*, Oxford.
- Visser, E. 1997, *Homers Katalog der Schiffe*, Stuttgart.
- Zarker, J.W. 1965, 'King Eëtion and Thebe as Symbols in the Iliad', *Classical Journal* 61, 110-14.